

การต่อรองอำนาจของวัฒนธรรมท้องถิ่นในยุคโลกาภิวัตน์สื่อ Power Negotiation of Local Culture in Media Globalization Era

จिरาพร ขุนศรี¹

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Jiraporn Khunsri¹

Faculty of Management Science, Chiang Rai Rajabhat University

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การต่อรองอำนาจของวัฒนธรรมท้องถิ่นในยุคโลกาภิวัตน์สื่อ” มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจสถานภาพการปรับตัวของ “เพลงซอ” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่งที่สำคัญของภาคเหนือ รวมทั้งการหาแนวทางการปรับตัวเพื่อสืบทอดเพลงซอในยุคโลกาภิวัตน์สื่อให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งและมีอัตลักษณ์ เก็บข้อมูลโดยการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการสังเกต ผลการศึกษาพบว่า เพลงซอต้องมีการปรับตัวเพื่อรองรับทั้งคุณลักษณะภายนอกและภายใน ส่วนใหญ่เป็นการปรับประสาน เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการเปลี่ยนแปลง ส่วนแนวทางการสืบทอดควรใช้หลักการได้ “บันไดปลาโจนทางศิลปะ” ผู้สืบทอดระดับคุณภาพทั้งผู้ชมและศิลปินซอ และการมีบทบาทหน้าที่ต่อวิถีชุมชนอย่างต่อเนื่องในบทบาทหน้าที่เดิมและการเพิ่มบทบาทใหม่ อีกทั้งการให้ความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่ที่สื่อประเภทอื่นไม่สามารถทำหน้าที่ทดแทนได้ การเป็นสื่อที่ผสานสองรูปแบบการแสดงทั้งมิติทางโลกและทางธรรมได้อย่างลงตัว การนำเสนอเนื้อหาที่สามารถพลิกแพลงเชื่อมโยงวิถีชีวิตได้อย่างเข้าถึงผู้ชม ศักยภาพการปรับตัวของซอที่มีความสามารถเฉพาะตัวผ่านการเรียนรู้ตามวิถีซอ การมีความยืดหยุ่นสูงทั้งเนื้อร้อง ทำนอง และความเหมาะสมตามกาลเทศะ ความเป็นสื่อขนาดกลางที่มีความเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นเฉพาะ และการบริหารจัดการแบบฉันทมิตร

คำสำคัญ: 1) โลกาภิวัตน์สื่อ 2) วัฒนธรรมท้องถิ่น 3) สื่อพื้นบ้าน 4) การต่อรองอำนาจ

Abstract

The research entitled “Power Negotiation of Local Culture in Media Globalization Era” had the main objectives including to survey and compare the adaptation of Local Culture; “Sor” and to find the way to protect its identity in media globalization . The data were analyzed using focus group interview and observation. The findings indicated that “Sor” should adapt its characteristics to balance Lanna identity and apply itself based on the “Fishway of Arts”, the principle which is used to transmit the core value of “Sor” to both the performers and the audiences. The importance of the irreplaceable roles and functions of “Sor” should be acknowledged as they are important to the society. Moreover, “Sor” as a performing medium has highly distinct characteristics as a medium which combines the worldly dimension with the Dhamma dimension. The “Sor” content is highly connected to the audience’s lifestyle due to the flexibility of the lyrics, rhythm, and appropriateness. It was found that “Sor” is a type of medium sized media with a local identity and friendly Lanna style management.

Keyword: 1) Media Globalization 2) Local Culture 3) Folk Media 4) Power Negotiation

¹ Email: jao_mfu@hotmail.com

บทนำ (Introduction)

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ ที่สื่อมวลชนและสื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีอำนาจต่อวิถีชีวิต ขณะเดียวกันกลับพบความพยายามในการยับยั้งปรับตัวต่อรองของสื่อพื้นบ้านเพื่อให้อยู่รอดและไม่สูญหายไป โดยการศึกษาครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายตามแนวคิดที่เชื่อว่า เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคบูรณาการ การสื่อสาร (Integration of Communication) ที่มองว่าสื่อทุกชนิดถือเป็น “วัฒนธรรม” อย่างหนึ่ง (culturalism) จึงต้องพิจารณาโดยใช้หลัก “กระบวนการทางวัฒนธรรม” (cultural process) คือ นอกจากจะใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารแล้ว ต้องสืบทอด พัฒนา ปรับปรุง ทำนุบำรุงรักษา รวมทั้งสร้างสรรค์ใหม่ไปพร้อมๆ กัน จึงเกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการสื่อสาร เพื่อการพัฒนาที่เน้นทั้งการใช้และการพัฒนาสื่อพื้นบ้านไปพร้อมๆ กัน เรียกว่าเป็นกลยุทธ์แบบเส้นด้ายคู่ (Double Knit strategy) (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2554, หน้า 14) เป็นการเปลี่ยนจากการคิดใช้อย่างเดียว สู่การใช้พร้อมพัฒนาสืบทอดสื่อควบคู่กันไป เพราะในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น สื่อพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงมีการผลิตซ้ำ (Reproduction) เพื่อสืบทอดอยู่ตลอดเวลา และบางครั้งจำเป็นต้องมีการผสมผสานข้ามสื่อ โดยเฉพาะสื่อมวลชน (Mass Media) และสื่อใหม่ (New Media) เนื่องจากสื่อพื้นบ้านมีข้อจำกัดในด้านความทันสมัยหรือความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนไปตามกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาสื่อมวลชนและสื่อตามยุคสมัยเพื่อเป็นช่องทางในการเผยแพร่ ดังนั้นผลการศึกษาจะเป็นการนำเสนอลักษณะที่สำคัญในการปรับตัวเพื่อต่อรองอำนาจของสื่อพื้นบ้านเพลงขอ รวมทั้งเสนอแนะข้อค้นพบใหม่ในการพัฒนาสื่อ โดยเฉพาะสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดง เพื่อเป็นแนวทางให้วัฒนธรรมท้องถิ่นยังคงอยู่อย่างมีคุณค่าและมีบทบาทในการจรรโลงสังคมสืบไป

สื่อพื้นบ้านเพลงขอ เป็นการแสดงประเภทเพลงพื้นบ้านของชาวล้านนา จัดเป็นสื่อพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในกลุ่มคนในท้องถิ่นล้านนาอย่างแพร่หลายมาตั้งแต่อดีตและยังสามารถยับยั้งรับใช้วิถีชีวิตของสังคมคนล้านนาสืบมาจนถึงปัจจุบันด้วยลักษณะวัฒนธรรมร่วมสมัย ซึ่งการแสดงเพลงขอสามารถบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ความเป็นชาวล้านนาใน

อดีตได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นช่วงขอ บทขอ เครื่องดนตรี ช่วงทำนอง รูปแบบของการขอ โอกาสในการขอ การใช้ภาษา การแต่งกาย และการนำเสนอเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวล้านนา ทั้งนี้พบว่า การเข้ามา มีบทบาทของสื่อใหม่ ตามกระแสโลกาภิวัตน์ของสื่อ ที่มีอิทธิพลต่อการปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน เพลงขอตามช่วงเวลา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ยุค จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้ดังนี้

1. ยุคแรก: ยุคขอแบบดั้งเดิม (อดีต - พ.ศ. 2504)

โดยในยุคแรกนี้ ผู้วิจัยใช้ชื่อว่า เป็น “ยุคขอดั้งเดิม” เนื่องจากพบว่า เพลงขอมีลักษณะเป็นสื่อพื้นบ้านแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เนื่องจากมีการถ่ายทอดวิธีการเป็นช่วงขอจากรุ่นสู่รุ่น การต้องศึกษาเล่าเรียนและฝากตัวเป็นศิษย์กับครูขอ ทั้งจากสายตระกูล คนในครอบครัว หรือจากครูพักลักจำ โดยการแสดงเพลงขอทำหน้าที่รับใช้วิถีชีวิตชุมชน ทั้งในงานพิธีกรรมหรืองานสนุกสนาน รื่นเริง รูปแบบการขอของจังหวัดเชียงราย จะเป็นการขอแบบเรียบง่ายและบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ล้านนาชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการเล่นในเทศกาลงานประเพณีพิธีกรรมของชาวล้านนา การใช้เครื่องดนตรีล้านนา การใช้ภาษาท้องถิ่น การแต่งกายด้วยชุดพื้นเมือง การแสดงบนสถานที่ที่เรียกว่า “ผามขอ” การใช้ทำนองที่สืบทอดกันมา มีเนื้อหามีคติสอนใจโดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา รวมถึงการมีพัฒนาการเพื่อเอาใจผู้ชม โดยผูกเรื่องเป็นบทละคร เรื่องราวง่ายๆ ให้ขับร้องและแสดงอย่างได้อารมณ์ และเพิ่มตัวละครให้มีสีสัน บางคณะจะมีตัวตลก เรียกเสียงหัวเราะ ชวนให้ติดตาม สร้างความสนใจแก่ผู้ชมมากขึ้น เรียกว่า “ละครขอ” และมีหน้าที่หลักคือการให้ความบันเทิง สอดแทรกเนื้อหาสาระ ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งการขอ จะเป็นที่รู้จักและมีผู้ชมในท้องถิ่นทุกเพศทุกวัย รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการสร้างความสัมพันธ์ของชุมชน เนื่องจากยุคนั้นสื่ออื่นๆ ยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ดังนั้นเพลงขอยุคดั้งเดิมนี้นี้ เป็นสื่อพื้นบ้านประจำท้องถิ่น มีคุณลักษณะที่บ่งบอกลักษณะวิถีชีวิตของล้านนาไว้ได้อย่างชัดเจน และเป็นสื่อพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมและเข้าถึงคนในชุมชนได้อย่างใกล้ชิด

2. ยุคที่ 2: ยุคขอปะทะสื่อมวลชน (พ.ศ. 2505 - 2535)

ยุคนี้ สื่อมวลชนเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จึงเป็นยุคที่มีการนำเทคโนโลยีการสื่อสารเข้ามาใช้ การนำเครื่องขยายเสียงและไฟฟ้ามาใช้ การแพร่หลายผ่านสื่อมวลชน ไม่ว่าจะเป็นวิทยุกระจายเสียง หรือวิทยุโทรทัศน์ ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คน เนื่องจากทั้งในแง่ของความน่าสนใจของลักษณะสื่อที่ทำให้ผู้ทันสมัย สามารถกระจายเสียงหรือภาพได้อย่างกว้างไกล นอกจากจะเพิ่มช่องทางการเปิดรับได้อย่างสะดวกขึ้นแล้ว ยังก่อให้เกิดอรรถรสในการรับชมและรับฟังเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเป็นการบ่งบอกสถานะและรสนิยมของผู้ฟังอีกด้วย ด้วยเหตุนี้เพลงขอของจังหวัดเชียงรายจึงได้รับอิทธิพลจากสื่อมวลชนอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ ทำให้ต้องมีการปรับคุณลักษณะเพื่อให้สามารถสนองรสนิยมของผู้ชมที่เปลี่ยนไป โดยในช่วงที่แผ่นเสียงได้รับความนิยมพบว่า ได้มีการจ้างช่างขอขับขอและบันทึกเพลงขอลงบนแผ่นเสียงโดยนายทุนเพื่อจำหน่ายเผยแพร่ซึ่งช่วยให้เพลงขอเป็นที่นิยมแพร่หลายและเข้าถึงผู้ฟังได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ได้มีการเผยแพร่การแสดงออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่นช่อง 8 ลำปาง ซึ่งเพลงขอได้รับความนิยมอย่างมากในยุคนั้น รวมถึงการกระจายเสียงเพลงขอทางวิทยุท้องถิ่นอีกด้วย ต่อมาเมื่อวิทยุเล่นเทปหรือซีดีได้รับความนิยม มีการนำเพลงขอมานำบันทึกเทป ผลิตเป็นเทปเพลง ซีดีเพลง เพลงขอ ออกจำหน่ายและเผยแพร่ ก็ได้รับความนิยมแพร่หลายเช่นกัน เนื่องจากพบว่า ถ้าหากเจ้าภาพงานไหนไม่มีทุนทรัพย์พอที่จะจ้างช่างขอมาแสดงได้ ก็จะใช้แผ่นเสียง เทปคาสเซ็ท หรือแผ่นซีดี เปิดบรรเลงขับกล่อมให้ผู้มาร่วมงานแทนการแสดงสด (สมฤทธิ์ ลือชัย, 2534, หน้า 23) รวมทั้งการขยายพื้นที่การแสดงจากในเทศกาลงานบุญตามประเพณีต่างๆ มาแสดงออกอากาศทางสื่อวิทยุและสื่อโทรทัศน์ท้องถิ่น ทั้งการขอตั้งเดิมและละครเพลงขอ ดังนั้นยุคนี้จึงมีการปรับตัว ด้วยความที่ยังเป็นสื่อพื้นบ้านที่ตอบสนองรสนิยมและสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ในแง่ของการแปลงทุน ทำให้กลุ่มคนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น นายทุน ได้ใช้เพลงขอร่วมกับสื่อมวลชน เพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ ขณะเดียวกันช่างขอก็ได้อาศัยสื่อมวลชนเพื่อเพิ่มช่องทางการแสดง และการมี

ชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางขึ้น เพลงขอยุคนี้ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ล้านนาไว้ได้หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นท่วงทำนอง เครื่องดนตรีประกอบ และภาษาพื้นเมือง แต่มีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับความสนใจของผู้รับ การเพิ่มกลุ่มผู้รับและขยายพื้นที่และเวลาในการเปิดรับให้มากขึ้น

ดังนั้น เมื่อเพลงขอต้องปะทะกับสื่อมวลชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพลงขอเชียงรายได้มีการต่อรองโดยปรับเปลี่ยนรูปแบบและผสมผสานกับสื่อมวลชนได้อย่างกลมกลืน รวมทั้งสื่อมวลชนยังมีส่วนช่วยส่งเสริมความนิยมให้เพลงขอแพร่หลายยิ่งขึ้นได้อีกด้วย โดยเฉพาะสื่อวิทยุในท้องถิ่น จึงอาจกล่าวได้ว่ายุคนี้ภาพของเพลงขอมี 2 ด้าน คือด้านที่ถูกสื่อมวลชนเข้ามาเบียดขับกับด้านที่มีการต่อรองปรับประสานเข้ากับสื่อมวลชน ซึ่งพบว่าเพลงขอสามารถปรับตัวเข้ากับสื่อมวลชนได้เป็นอย่างดี

3. ยุคที่ 3: ยุคขอแบบประยุกต์ (พ.ศ. 2536 - ปัจจุบัน)

เมื่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์ ที่พลังของสื่อยุคสมัยใหม่ และเทคโนโลยีการสื่อสาร ที่มีความทันสมัยรวดเร็ว เข้าถึงความต้องการอย่าง สอดคล้องกับรสนิยมและรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนรุ่นใหม่มากขึ้น แม้เพลงขอของเชียงรายจะยังสามารถดำรงอยู่ได้ แต่ก็ยังมีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบให้มีความทันสมัยตามสื่อสมัยใหม่หรือ ลักษณะดนตรีสมัยนิยมตามกระแสสังคม จากการขับขอท่วงทำนองเพลงพื้นบ้านล้านนาหรือการใช้เครื่องดนตรีพื้นเมืองมาเป็นการร้องเพลงขอประกอบเครื่องดนตรีสากล การเร่งจังหวะ และใช้เครื่องดนตรีสมัยใหม่ ที่ทันสมัย เช่น อิเล็กโทรน คีย์บอร์ด ที่ทำให้ลักษณะการขอ เริ่มมีความคึกคัก มีทั้งการร้อง การเล่น และการเต้นสามารถแสดงได้บ่อยครั้ง โดยไม่จำกัดเวลาพื้นที่ และโอกาส ในทุกงานที่มีการว่าจ้าง ที่สำคัญคือมีการปรับเนื้อร้องให้เข้ากับยุคสมัยตามบริบทของสังคมที่เปลี่ยนไปมากขึ้น เช่น การขอเรื่องปิดเคราะห์ ในอดีตจะเป็นการพูดถึงเคราะห์ที่มาจากภูติผีปีศาจ ความเชื่อแต่สมัยปัจจุบันจะเป็นเคราะห์ที่มาจากอุบัติเหตุ เป็นต้น เพื่อให้ได้รับความนิยมและสอดคล้องกับรสนิยมต้องการของผู้ชมรุ่นปัจจุบัน ให้มีความน่าสนใจและ

ชมอย่างเข้าใจมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ โดยเรียกได้ว่าเป็น “ยุคซอแบบประยุกต์”

ดังนั้นยุคนี้ จึงเป็นยุคที่สื่อสมัยใหม่ได้เข้ามาอิทธิพลอย่างมาก ที่สามารถสังเกตเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงตามคุณลักษณะของเพลงซอในหลายๆ ด้าน ได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม ยังคงพบการต่อรองและปรับตัว โดยมีการสืบทอดอัตลักษณ์ล้านนาบางอย่างไว้ โดยเพลงซอมีการปรับตัวตามพื้นที่ในการจัดแสดง ที่นอกจากจะต้องปรับเนื้อหาให้เข้ากับงานและผู้ชมแล้ว ยังต้องพยายามสร้างทุนเพื่อเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับตนเองอีกด้วย เพื่อที่จะได้แปรเปลี่ยนทุนวัฒนธรรมของตนเองเป็นทุนทางเศรษฐกิจต่อไป

เมื่อสภาพแวดล้อมและบริบทเปลี่ยนแปลงไป แต่พบว่าเพลงซอได้มีความพยายามปรับตัวในด้านต่างๆ ที่แสดงให้เห็นการต่อรองกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่โหมกระหน่ำเข้ามาจากโลกภายนอก แม้ว่าเพลงซอของจังหวัดเชียงรายได้มีการปรับตัวตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่บริบททางวัฒนธรรมการบริโภคบทเพลง แต่จะเป็นการปรับตัวตามธรรมชาติ (by nature) ซึ่งเป็นการปรับตัวที่ขาดพลังและอ่อนล้าลง และเพลงซอของจังหวัดเชียงรายอาจจะสูญหายได้ในอนาคต จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้ได้แนวทางเพื่อการอนุรักษ์เพลงซอของจังหวัดเชียงรายให้ยืนหยัดได้ต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย (Objectives)

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพการปรับตัวของเพลงซอจังหวัดเชียงราย ตามพัฒนาการในยุคสมัยที่แตกต่างกัน จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการปรับตัวเพื่อสืบทอดเพลงซอของจังหวัดเชียงรายในอนาคตให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งและมีอัตลักษณ์

กรอบแนวคิดและทฤษฎี (Conceptual Framework)

ผู้วิจัยใช้แนวคิด และทฤษฎี เพื่อเป็นกรอบการวิเคราะห์ในการศึกษา ดังนี้คือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้าน ประกอบด้วย ประวัติและพัฒนาการของสื่อพื้นบ้าน บทบาทของสื่อพื้นบ้าน ประเภทของสื่อพื้นบ้าน และการสืบทอดสื่อพื้นบ้าน

2. แนวคิดเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ประกอบด้วย ประวัติและพัฒนาการของเพลงพื้นบ้าน คุณลักษณะ และประเภทของเพลงพื้นบ้าน บทบาทหน้าที่ของเพลงพื้นบ้าน และเพลงพื้นบ้านภาคเหนือ

3. แนวคิดเกี่ยวกับเพลงซอ ประกอบด้วย ประวัติและวิวัฒนาการของเพลงซอภาคเหนือ องค์ประกอบของเพลงซอ ความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของเพลงซอ และแนวทางการสืบทอดเพลงซอ

4. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว ประกอบด้วย หลักเกณฑ์การปรับตัว แนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่า หลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม แนวคิดบันไดปลาโจน ทางศิลปะ แนวคิดเรื่องทุนวัฒนธรรม และรสนิยม

5. แนวคิดการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

6. ทฤษฎีหน้าที่นิยมของสื่อพื้นบ้าน

วิธีดำเนินการวิจัย (Methods)

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์เปรียบเทียบการปรับตัวเพื่อสืบทอดตามคุณลักษณะด้านต่างๆ ของเพลงซอ จากยุคอดีตถึงยุคปัจจุบัน ตามแนวทางการกระบวนการทางวัฒนธรรมศึกษา (Cultural process) เพื่อให้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต (Dynamic) ทั้งคุณลักษณะที่ยังคงเดิมและคุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลง ตามยุคที่พิจารณาจากปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ของสื่อที่เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคม ซึ่งทำให้เพลงซอมีการปรับเปลี่ยน โดยวิเคราะห์ตามกระบวนการการสื่อสารในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction) โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์คุณลักษณะ (Attribute Analysis) การปรับตัว ได้แก่ ด้านเนื้อหาและรูปแบบ ด้านกระบวนการสื่อสารในการแสดง ซึ่งประกอบด้วย ผู้ส่งสาร ได้แก่ ช่างซอ สาร/เนื้อหาในการซอ พื้นที่/ช่องทาง/โอกาส และผู้รับสาร ได้แก่ผู้ชม/ผู้ฟังซอ ด้านบทบาทหน้าที่ ด้านการต่อรอง ด้านเครือข่าย และด้านการบริหารจัดการ ตลอดจนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัว ในการทำความเข้าใจสถานภาพของสื่อพื้นบ้านเพื่อนำไปสู่แนวทางการสื่อสารเพื่อการสืบทอดและพัฒนาสื่อพื้นบ้าน เพลงซอให้สามารถดำรงอยู่ในอนาคต

ระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้ศึกษาเลือกนำมาใช้ในการเก็บข้อมูลได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) การลงสังเกตการณ์ภาคสนาม

(Field Observation) แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) มาประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อศึกษาผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder) แบ่งกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้ออกเป็น 3 กลุ่ม ซึ่งประกอบด้วย

1) กลุ่มช่างขอ ที่แบ่งช่างขอตามเกณฑ์เรื่องอายุ ประสบการณ์ในการขอ และทักษะความสามารถเฉพาะบุคคล เป็น 3 รุ่น ได้แก่ ช่างขอรุ่นครูขอ/รุ่นอาวุโส ช่างขอรุ่นใหญ่/รุ่นกลาง และช่างขอรุ่นใหม่ จำนวน 13 คน

2) กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการแสดงขอในวาระโอกาสต่างๆ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ผู้ว่าจ้าง และสื่อมวลชนจำนวน 16 คน

3) กลุ่มผู้ชม เป็นคนที่มีภูมิลำเนาในจังหวัดเชียงรายที่มีโอกาสได้รับชมรับฟังการขับขอ โดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้ชมอาวุโส กลุ่มผู้ชมวัยกลางคน และกลุ่มผู้ชมรุ่นใหม่ จำนวน 16 คน

พื้นที่ในการศึกษา

พื้นที่ในการศึกษา คือ ในเขตอำเภอเมืองเชียงราย อำเภอแม่จัน อำเภอพาน และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากเครื่องมือดังนี้

1.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ แบบเจาะลึกและแบบกว้างตามประเด็น

1.2 การสังเกตโดยใช้วิธีการสุ่มเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) การสุ่มแบบต่อเนื่องในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Snowball Sampling)

1.3 การสัมภาษณ์เจาะลึกกลุ่มช่างขอ กลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และกลุ่มผู้ชม การสังเกตการณ์ภาคสนาม (Field Observation) ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participatory and Non participatory observation)

1.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) เป็นการอภิปรายกลุ่มย่อยในกลุ่มที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อมูลทุติยภูมิ จากการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับขอพื้นเมือง และการนำเสนอเพลงขอทางสื่อต่างๆ

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

พิจารณาตามวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

1. การเปรียบเทียบสถานภาพการปรับตัวของเพลงขอจังหวัดเชียงราย ตามพัฒนาการในยุคสมัยที่แตกต่างกัน จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย โดยการทบทวนวรรณกรรม เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ โดยอาศัยเกณฑ์เรื่องช่วงเวลา แล้วนำวิเคราะห์ตามเกณฑ์คุณลักษณะการปรับตัว แยกเป็นด้านรูปแบบและเนื้อหา ด้านกระบวนการสื่อสารในการแสดงด้านบทบาทหน้าที่ ด้านการต่อรอง ด้านเครือข่ายและรูปแบบความสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ

2. แนวทางการปรับตัวเพื่อสืบทอดเพลงขอของจังหวัดเชียงรายในอนาคตให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งและมีอัตลักษณ์ ใช้การวิเคราะห์โดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม แล้วนำมาวิเคราะห์ร่วมกันอีกครั้งตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เลือกมาใช้ โดยจะวิเคราะห์ข้อมูลพร้อมตรวจสอบข้อมูล

ผลการศึกษา (Results)

1. การเปรียบเทียบสถานภาพการปรับตัวของเพลงขอจังหวัดเชียงราย ตามพัฒนาการในยุคสมัยที่แตกต่างกัน จากอดีตมาจนถึงปัจจุบันจากการศึกษาที่นำมาตอบวัตถุประสงค์ โดยวิเคราะห์ตาม “แนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า” ที่ทำให้เห็นภาพการปรับตัวของเพลงขอตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งในส่วนที่สามารถสังเกตเห็นได้ ซึ่งเปรียบเสมือนดอก/ผล/กิ่งก้าน และลำต้น ของต้นไม้อัน และส่วนลักษณะที่ไม่สามารถสังเกตเห็น ที่เปรียบเสมือนส่วนรากที่อยู่ใต้ดินที่สังเกตเห็นได้ ประกอบด้วย การแสดงของเพลงขอที่มี 1. ช่างขอร้องโต้ตอบกัน 2. การฟ้อนประกอบการขอที่ยังพอมิให้เห็นในช่วงขอ ประกอบพิธีกรรม 3. สถานที่ในการแสดงที่เรียกว่า “ผามขอ” 4. นักดนตรี

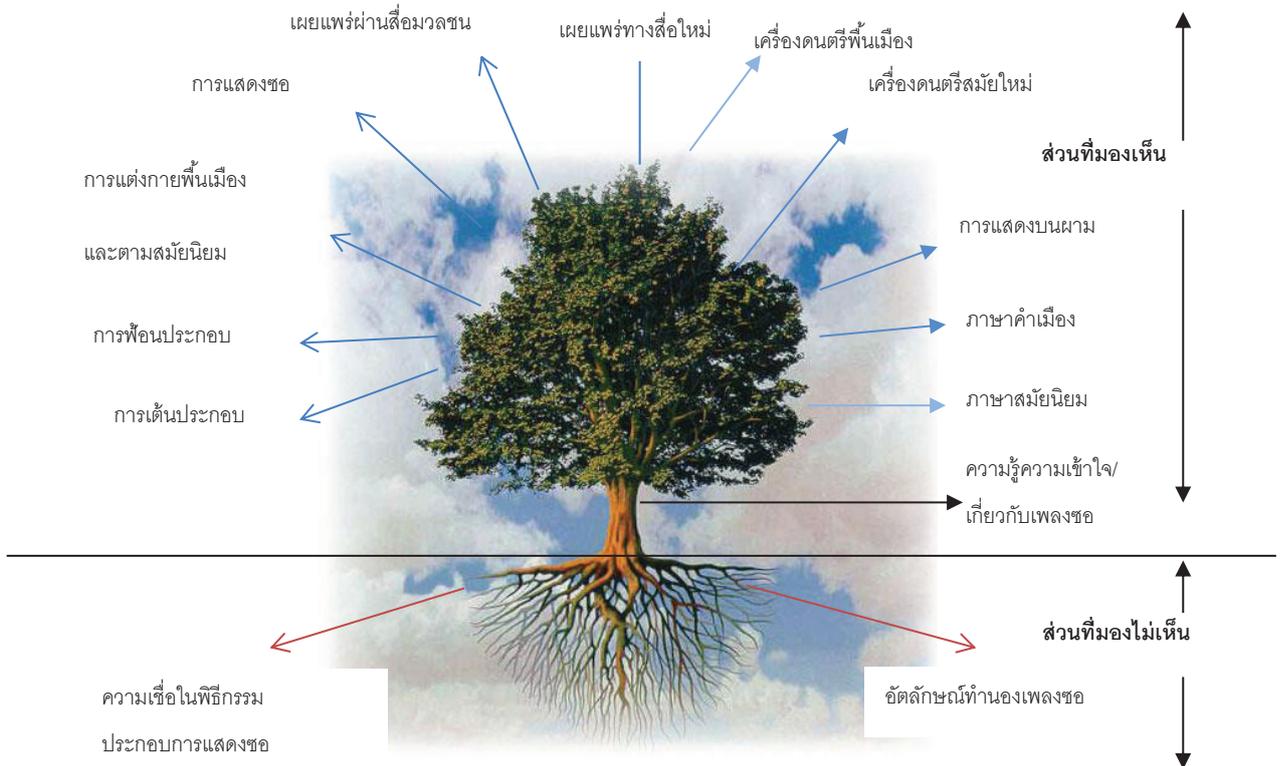
5. เนื้อเพลงขอ โดยเป็นการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน และสื่อใหม่ เช่นทางอินเทอร์เน็ต สังคมออนไลน์ การแต่งกายที่ยังคงแบบพื้นเมือง และการแต่งกายแบบประยุกต์ตามสถานการณ์สมัยนิยม โดยช่างอรุณใหม่จะเน้นแต่งกายร่วมสมัยมากขึ้น เครื่องดนตรีเป็นลักษณะเครื่องดนตรีพื้นเมือง ปี่ และซิ่ง ที่ใช้ประกอบการขอแบบดั้งเดิม และเครื่องเสียงและเครื่องดนตรีสมัยใหม่ ภาษาที่ใช้ในการสื่อสารก็จะเป็นภาษาคำเมืองที่ยังคงใช้เป็นภาษาหลักและภาษาร่วมสมัย และความรู้เกี่ยวกับเพลงขอระหว่างผู้ชมกับการขอร่วมกัน เช่น การเข้าใจในความหมายของภาษาท้องถิ่นที่ใช้ และ ความรู้สึกร่วมต่อบริบทของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นทั้งอดีตและปัจจุบัน ส่วนลักษณะที่ไม่สามารถสังเกตเห็น ได้แก่ ความเชื่อในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง และการใช้ทำนองเพลงขอแบบต่างๆ ที่เป็นเสมือนแบบแผนทางพิธีกรรมและเกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่นำเสนอ ทำให้เพลงขอยังคงมีอัตลักษณ์ แม้จะมีการปรับให้ช้า - เร็วขึ้นบ้างตามสมัยนิยม แต่ก็ยังคงเป็นทำนองที่บ่งบอกถึงความ เป็นเพลงขอ

จากการศึกษาพบว่า การสืบทอดส่วนใหญ่ จะเป็นการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบในส่วนที่มองเห็น (Visible Part) หรือส่วนที่เป็นรูปแบบ (Form) ของตัวสื่อ โดยการสืบทอดในส่วน ลำต้น คือการให้ความรู้ ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของเพลงขอ และใน ส่วนราก ซึ่งได้แก่ความเชื่อ/ความศรัทธาในพิธีกรรม รวมถึงการกินอ้อ ได้คลี่คลายไป

2. แนวทางการปรับตัวเพื่อสืบทอดเพลงขอ ของจังหวัดเชียงรายในอนาคตให้ดำรงอยู่อย่าง เข้มแข็งและมีอัตลักษณ์ พบว่าควรต้องรักษาแก่น ปรับกระพี้ และเปลี่ยนเปลือก ส่วนที่เป็นแก่น ที่ควร ต้องรักษาเอาไว้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับเพลงขอ ระหว่างผู้ชมกับการขอ ความเชื่อในพิธีกรรม ความ กตัญญูที่แสดงถึงความสามัคคี และเนื้อหาการขอ ที่กล่าวถึงหลักธรรมตามหลักพุทธศาสนา ส่วนที่เป็น กระพี้ ที่พอปรับได้บ้าง ได้แก่ ลักษณะเพลงขอ ที่สังเกตเห็นได้ ประกอบด้วยการแสดงของเพลงขอ ที่มีช่างอรุณร้องโต้ตอบกัน การพ่อนประกอบการขอ

ที่ยังพอมิให้เห็นในช่วงขอประกอบพิธีกรรม การแต่งกาย ที่เป็นสมัยนิยมมากขึ้นเครื่องดนตรีที่ผสมเครื่องดนตรี สมัยใหม่เข้ามา หรือการใช้วิธีเปิดดนตรีจากแผ่นซีดี แล้วร้องประกอบแทนการใช้นักดนตรีแสดงสด ภาษา ที่ใช้ในการสื่อสารที่ควรผสมผสานให้มีความร่วมสมัย ไม่ใช่ภาษาพื้นเมืองแบบโบราณจนเกินไปที่ยาก แก่การตีความ และการใช้ทำนองเพลงขอแบบต่างๆ ที่เป็นเสมือนแบบแผนทางพิธีกรรมและเกี่ยวข้องกับ เนื้อหาที่นำเสนอ แม้จะยังคงทำนองเดิมไว้แต่สามารถ ปรับจังหวะให้เร็วขึ้นได้ และส่วนที่เป็นเปลือก ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ ประกอบด้วย สถานที่ในการ แสดง โดยไม่จำกัดต้องเป็นลักษณะผามขอที่แยกเป็น สัดส่วน อาจใช้เวทีร่วมกับการแสดงอื่นๆ หรือบริเวณ ส่วนใดส่วนหนึ่งของงาน ที่สะดวก เพราะขนาดของ คณะสามารถปรับได้ตามลักษณะงาน ความต้องการ และงบประมาณ ดังนั้น แก่นของเพลงขอ ซึ่งเป็นส่วน ที่เป็นเนื้อแท้ ด้านความหมายและคุณค่า ที่ควรจะ รักษาไว้ ซึ่งได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับเพลงขอ ความเชื่อ/ ศรัทธา/การเคารพครูผ่านพิธีกรรม ความเป็นล้านนา ผ่านทำนองเพลงขอ ความเป็นล้านนาผ่านภาษา คำเมือง การวางความสัมพันธ์ทางโลกและทางธรรม การปลูกฝังคุณธรรมทางพุทธศาสนา และการให้สาระ และบันเทิงแก่การปลดปล่อยทางเพศ

ส่วน เปลือก/กระพี้ ของเพลงขอ ที่เป็น องค์ประกอบภายนอก สามารถปรับเปลี่ยน ได้แก่ การแสดงขอ สถานที่ในการแสดง การแต่งกาย และ การพ่อนประกอบการขอ ซึ่งจากการศึกษา จะเห็นได้ว่า เพลงขอจำเป็นต้องมีการปรับตัว การต่อรอง เพื่อ สืบทอดให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง ของวิถีชีวิตสมัยใหม่ของผู้คน แม้ช่างขอจะไม่เห็นด้วย กับการปรับเปลี่ยน โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นแก่นก็ตาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปรับประสาน ที่ยังคงพยายามให้มีการแสดงขอแบบดั้งเดิมอยู่ และในขณะเดียวกันก็ต้อง ต่อรองโดยปรับเป็นขอแบบประยุกต์ เพื่อตอบสนอง รสนิยมการรับชมของทุกเพศทุกวัย และเพื่อสร้างฐาน ผู้ชมรุ่นใหม่ ที่อาจจะไม่เข้าใจและไม่มีสุนทรียะในการ รับชมขอแบบดั้งเดิม เพื่อให้สื่อพื้นบ้านเพลงขอ ยังสามารถดำรงอยู่ปรับใช้ชุมชนต่อไป

ภาพ 1 “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ของสื่อพื้นบ้านเพลงขอ

อภิปรายผล (Discussion)

จากผลการวิจัยสามารถนำมาสู่การอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. เปรียบเทียบสถานภาพการปรับตัวของเพลงขอจังหวัดเชียงราย ตามพัฒนาการในยุคสมัยที่แตกต่างกัน จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน โดยพบการปรับตัวที่น่าสนใจ ประกอบด้วย

1.1 การปรับแบบรักษาสสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการปรับประยุกต์ แบบ“ทวิลักษณ์”

สื่อพื้นบ้านเพลงขอของจังหวัดเชียงราย พบว่ามีความพยายามในการรักษาความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และการปรับประยุกต์ไว้ ด้านปรับประยุกต์คือ เมื่อไม่อาจต้านกระแสจึงต้องปรับเปลี่ยนเป็นขอแบบประยุกต์ หรือขอสตรีง เพื่อรับใช้วิถีโลกาภิวัตน์ทั้งในเชิงธุรกิจและเชิงพาณิชย์ ตอบสนองรสนิยมของผู้ชมที่เป็นคนยุคใหม่ ซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกับผลการศึกษาในงานวิจัยเรื่องการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านประเภทการแสดงอย่างเพลงโคราช ของทิพย์พชร กฤษสุนทร (2552, หน้า 374-378) ที่พบว่ามีการปรับตัวถึงถึง 4 ยุคด้วยกัน ด้วยการเข้ามาของ

สื่อสมัยใหม่ การดำเนินธุรกิจเชิงพาณิชย์และการเกิดอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี จนถึงเพลงโคราชประยุกต์ทำให้ความนิยมของผู้ชมเปลี่ยนไป ซึ่งเป็นที่มาของเพลงโคราชชิง จนถึงยุคที่มีหน่วยงานภายนอกเข้ามาเติมแนวคิด ความรู้ทางวิชาการให้กับศิลปิน ซึ่งการปรับของเพลงโคราชมี่ทั้งด้านที่อนุรักษ์และด้านที่ปรับประยุกต์เพื่อเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น แสดงให้เห็นศักยภาพของเจ้าของวัฒนธรรมในการปรับตัวได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งเพลงขอยังต้องเผชิญกับอิทธิพลจากสื่อยุคใหม่ ซึ่งถ้ายังคงพยายามอนุรักษ์มากไปสื่อก็จะมีลักษณะแข็งตัว และมีแนวโน้มจะสูญหายง่ายเพราะไม่เหมาะกับสภาพสังคมและรสนิยมสมัยใหม่ แต่หากเน้นปรับประยุกต์มากเกินไป ก็อาจจะทำให้ลักษณะสื่อเกิดการผิดเพี้ยนหรือไปทำลายแก่นของวัฒนธรรมของขอได้

1.2 การปรับตัวแบบรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสื่อการแสดง สื่อพิธีกรรม และสื่อวัตถุ

การที่เพลงขอยังคงสืบทอดมาได้จนถึงปัจจุบันส่วนสำคัญมาจากการยังคงเป็นสื่อการแสดงที่ใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ของชาวล้านนา ทั้งงาน

บุญตามประเพณี และงานสำคัญทางศาสนา ทำหน้าที่ให้ทั้งสาระและความบันเทิงอย่างสมดุล ซึ่งเป็นความสามารถในการตอบสนองของสื่อพื้นบ้านเพลงขอที่สถาบันแบบใหม่ยังไม่สามารถทดแทนได้ โดยช่างขออยู่ในฐานะเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างโลกศักดิ์สิทธิ์ (Sacred World) และโลกมนุษย์ (Secular World) บนความเชื่อที่เป็นกรอบควบคุมวิถีชีวิตของชาวล้านนา มีผลต่อการทำให้เพลงขอยังคงความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยจากการวิเคราะห์มิติทางโลกของเพลงขอ ได้แก่ การเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่แสดงถึงความเป็นปुरुชน มีรัก โลภ โกรธ หลง โดยเฉพาะเรื่องโลกียะ ส่วนที่เป็นรูปแบบแสดงภายนอก ประกอบด้วย การแสดง การฟ้อน ดนตรี ความไพเราะของเสียงเพลงที่ให้ความสนุกสนาน เนื้อร้องเกี่ยวพาราสี สองแง่สองง่าม ขณะที่มิติทางธรรม จะเป็นความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ของชาวล้านนา ในความหมายที่เป็นนามธรรม เช่น ความเชื่อและศรัทธา ในพุทธศาสนา การเคารพครูขอผ่านพิธีกรรม ซึ่งทำให้สื่อการแสดงขอมีความศักดิ์สิทธิ์ เกี่ยวข้องกับมิติด้านจิตวิญญาณ สอดคล้องกับงานที่ศึกษาของคำริห์ การควรรคิด (2551) ที่ศึกษาหนังสือวัดบ้านดอน จังหวัดระยอง ก็พบความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นของสื่อการแสดงและสื่อพิธีกรรม หรืองานของลัทธิจิตตศุตตานนท์ (2552) ที่ศึกษาการวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดประเพณีอินทขิล ซึ่งพบการปรับตัวผสมผสานพิธีกรรมให้เข้ากับสภาพของยุคสมัยที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ในส่วนของสื่อวัตถุ จากการที่เพลงขอต้องแสดงโดยมีเครื่องดนตรีประกอบ ซึ่งอดีตได้แก่ “ปี่จุมและซิ่ง” ซึ่งเป็น สื่อวัตถุที่แสดงอัตลักษณ์ บ่งบอกถึงความเป็นสื่อวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งได้ผลการวิจัยเป็นไปในแนวทางเดียวกับงานของพิพัฒน์พงศ์ มาศิริ (2549) ที่ศึกษาปี่ดอฆ้องในจังหวัดเชียงใหม่ แล้วพบว่ามีความสัมพันธ์กับสื่อประเพณีหรือสื่อพิธีกรรมของชุมชนในฐานะที่เป็นพื้นที่/ช่องทางของการแสดง ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งในการแห่งประโคนของงานทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผี พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและพิธีกรรมในการดำรงชีวิต ทำให้ปี่ดอฆ้องยังคงเป็นสื่อวัตถุที่สำคัญในสื่อพิธีกรรม

1.3 การปรับตัวโดยยังคงรักษาความเป็นสื่อขนาดกลางระดับจังหวัดที่มีคุณลักษณะความเป็นสื่อท้องถิ่น (Local Media) สูง

แม้เพลงขอจะเป็นสื่อที่แสดงอัตลักษณ์ของชาวล้านนา ครอบคลุมพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน แต่การแสดงเพลงขอในแต่ละจังหวัดก็จะมีอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน (Area-Based) แตกต่างกันไป ซึ่งพบว่าเพลงขอในบริบทจังหวัดเชียงรายมีความเป็นสื่อท้องถิ่นสูง การไม่ได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมสื่อเท่าใดนัก ซึ่งผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าเพลงขออาจมีลักษณะคล้ายเพลงโคราช ที่มีภาษาล้านโคราชใช้เป็นตัวของตัวเองที่เป็นอัตลักษณ์ สามารถแยกตัวออกจากชาวไทยภาคกลางหรือชาวอีสานได้ ทำให้เป็นอุปสรรคในการขยายช่องทางการสื่อสารไปสู่ระดับมวลชน แต่ด้วยความเป็นสื่อท้องถิ่นสูง กลับเป็นลักษณะเด่นที่ทำให้ตัวสื่อสามารถปรับประยุกต์โดยพลิกมมมาเป็นอำนาจในการต่อรองได้ ซึ่งลักษณะสื่อท้องถิ่นของขอเชียงราย ประกอบด้วยการขอด้วยภาษาคำเมืองท้องถิ่น สำเนียงเชียงราย เนื้อหาที่ยังคงบอกเล่าถึงบริบทท้องถิ่นเชียงราย และการพยายามรวมตัวกันก่อตั้งสมาคมช่างปี่ซอระดับจังหวัด เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองในเวทีทางวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเป็นการต่อรองในลักษณะเกื้อกูล ทำให้เพลงขอเชียงรายจึงไม่ถึงขั้นสูญหายหรือกลายพันธุ์ไปจนไม่เหลือรูปแบบเดิม โดยกาญจนา แก้วเทพและคณะ (2549, หน้า 142-179) ได้กล่าวไว้ว่า ความหลากหลายของสื่อพื้นบ้านและความจำกัดในแง่ประเภทของสื่อมวลชนนั้นเกิดมาจากแหล่งกำเนิดของตัวสื่อ เนื่องจากแหล่งกำเนิดของสื่อพื้นบ้านมีลักษณะกระจายตัว (Decentralized) แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น (Localized) แสดงให้เห็นว่าขนาดของการแสดง มีผลต่อการปรับตัวผสมผสาน ซึ่งการแบ่งขนาดของสื่อพื้นบ้านพิจารณาจากพื้นที่และการได้รับความนิยมและแพร่หลายอย่างกว้างขวาง โดยสื่อขนาดกลางอย่างเพลงขอ มีความยืดหยุ่นมากกว่า สอดคล้องกับงานของชุมเดช เดชขนิมล (2531) ที่ศึกษาสื่อพื้นบ้าน “หนังประโมทัย” ในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่แม้จะได้รับอิทธิพลต้นแบบจากหนังตะลุงมาจากพื้นที่ภาคใต้และภาคกลาง แต่เมื่อมีการนำมาแสดงที่จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก็มีการใส่ทำนองร้องแบบหมอลำที่เป็นภาษาอีสานเข้า

ไป แม้ว่าบทเจรจาของตัวหลักจะเป็นภาษากลาง แต่ตัวตลก เสนาและบริวารใช้ภาษาถิ่นในการเจรจา การแสดงแบบหมอลำหมู่ การใช้แคนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีภาคอีสานเพิ่มเข้ามา ซึ่งทำให้หนังตะลุงจากท้องถิ่นภาคใต้กลายเป็นหนังประมอทัยที่มีเอกลักษณ์สะท้อนความเป็นท้องถิ่นของตนอย่างชัดเจนขึ้น ดังนั้น การที่สื่อพื้นบ้านมีขนาดไม่ใหญ่เกินไป และยังคงมีอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น จะมีจุดเด่นที่แตกต่าง ช่วยให้วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนในวัฒนธรรม และในยุคทุนนิยมที่กระแสไหลยวาทิต (Nostalgia) สามารถใช้เป็นจุดขายในเชิงพาณิชย์ได้ จะทำให้เพลงขอของจังหวัดเชียงรายยังคงพอมีอำนาจในการต่อรองจากพลังภายนอกได้

1.4 การปรับประสาน (hybridization) โดยยึด “แก่น” ไว้ให้มั่น

การปรับตัวของเพลงขอของจังหวัดเชียงราย เน้นการผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่ ซึ่งเป็นไปทิศทางเดียวกับงานของจรเจศ ณรงค์ราช (2548, หน้า 48-67) ที่ศึกษาการปรับแปลงของสื่อหนังตะลุง ที่พบว่า แบบแผนของการปรับแปลงหนังตะลุงส่วนใหญ่จะเป็นแบบเพิ่มเติมเอาของใหม่เข้ามา ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ลดทอนหรือตัดทิ้งองค์ประกอบเก่าออกไป แต่สิ่งที่งานวิจัยเพลงขอค้นพบซึ่งแตกต่างจากงานหนังตะลุง คือการปรับใช้ทั้งสองรูปแบบของเพลงขอไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรเพิ่มมากนัก โดยคณะขอใช้รูปแบบการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพ และใกล้เคียงกับผลการวิจัยของกรพินท์ สุนทรนนท์ (2551, หน้า 154 -155) ที่ศึกษาเรื่องศิลป์และศาสตร์ในการบริหารจัดการคณะโนรา โดยพบแนวทางในการบริหารจัดการคณะโนรา ซึ่งในอดีตใช้ระบบเครือญาติในการดูแลปกครองสมาชิก และต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน เนื่องจากคณะขอมีขนาดไม่ใหญ่และไม่ซับซ้อนเท่าโนรา ทำให้ยังคงยึดหลักฉันทภูติพิน้อง แม้จะแบ่งหน้าที่สมาชิกออกเป็นฝ่ายต่างๆ แต่ก็ยังมีการปรับรูปแบบการบริหารจัดการแบบแทนที่ (Substitution)

ทั้งนี้ เพลงขอสามารถเพิ่มเติมและผสมผสานระหว่างรูปแบบขอดั้งเดิมกับรูปแบบขอตามความนิยมสมัยใหม่ได้ โดยศิลปินช่างขอจะเป็นผู้ตัดสินใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานของสุชาติ พงศ์กิตติวิบูลย์ (2551,

หน้า 594-598) ที่ศึกษาเรื่องการสืบทอดแห่งตึกจังหวัดจันทบุรี พบว่า การปรับตัวเพื่อสืบทอดส่วนใหญ่ของแห่งตึกเป็นแบบปรับประสานที่ศิลปินต้องตัดสินใจว่าจะเอาคุณลักษณะใดจากของเก่ามาประสมกับของใหม่ และการที่สื่อพื้นบ้านเพลงขอแม้เป็นสื่อขนาดกลาง แต่สามารถปรับตัวแบบปรับประสานได้ดีนี้เอง จึงสามารถอยู่รอดในสังคมมาได้ เป็นไปทิศทางเดียวกับงานวิจัยของประยูทธ วรรณอุดม (2549, หน้า 493-494) ที่ศึกษาสื่อพื้นบ้านหมอลำ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งพบว่า หมอลำจะมีการปรับตัวหลายรูปแบบ และหนึ่งในการปรับตัวที่พบเป็นการปรับโดยใช้กลยุทธ์การผสมผสานระหว่างกลอนลำและการแสดงเพลงโจวที่มีการใช้ทางเครื่องประกอบการแสดง ทำให้หมอลำยังคงได้รับความนิยม ดังที่เพลงขอในยุคขอแบบประยุกต์ ต้องเพิ่มการขอสดริงหรือวงดนตรีลูกทุ่งเข้ามาในช่วงบ่ายถึงค่ำ ซึ่งยังเชื่อมโยงไปถึงงานวิจัยของนิธิตา ชูเมือง (2544, หน้า 160) ที่ศึกษาการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนราที่พบว่า ต้องปรับหลายรูปแบบทั้งการปรับแบบวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นใหม่ (emergent) ผสมผสานวัฒนธรรมที่ตกค้างจากอดีต (residual) และวัฒนธรรมหลัก (dominant) ผสมผสานกัน

2. แนวทางการปรับตัวเพื่อสืบทอดเพลงขอของจังหวัดเชียงรายในอนาคตให้ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งและมีอัตลักษณ์

2.1 การใต้ “บันไดปลาโจนทางศิลปะ” ผู้สืบทอดระดับคุณภาพทั้งผู้ชมและศิลปินช่างขอ

กระบวนการสืบทอดเพลงขอ พบว่ามีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในผู้รับสารหรือผู้ชมเพลงขอ และการสืบทอดผู้ส่งสาร หรือศิลปินช่างขอ ซึ่งจำเป็นต้องมีการสืบทอดทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

1) การสืบทอดผู้ชม/ผู้ฟัง เพลงขอ ซึ่งตลาดผู้ชมเพลงขอได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ผู้ชม/ผู้ฟังยุคปัจจุบัน มีความเข้าใจในภาษาคำเมืองท้องถิ่นน้อยลงและใช้ภาษาสมัยนิยมมากขึ้น และการเปิดรับช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนและสื่อใหม่มากขึ้น ทำให้การรู้ ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการแสดงน้อยลง จะเหลือเฉพาะกลุ่มวัยกลางคนขึ้นไป ส่วนกลุ่มเด็กและเยาวชนจะห่างหายไป ดังนั้น แนวทางการสืบทอดผู้รับสาร/ผู้ชม จึงจำเป็น

ต้องอาศัยการสร้างตลาดผู้ชมหรือผู้รับสารที่ดูเป็น (Smart Audience) ให้เพิ่มขึ้น โดยใช้แนวคิดบันไดปลาโจนทางศิลปะ ให้เริ่มต้นจากการเปิดใจรับฟังชองก่อน อาจเป็นชองแบบประยุกต์ ในลักษณะ ชองซิ่ง/ชองสตรีง แล้วค่อยๆ ไต่ระดับให้เปิดรับชองแบบดั้งเดิม ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่จะเข้าใจและมากขึ้น แล้วไต่ขึ้นไปจนถึงระดับการตีความในสุนทรียะและซาบซึ้งในคุณค่าเพลงชองต่อไป

2) การสืบทอดศิลป/ช่างชอง การเสริมสร้างศักยภาพศิลปินช่างชอง ทั้งการสืบทอดในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งการสืบทอดศิลปินช่างชอง ต้องอาศัยแนวคิดการไต่บันไดปลาโจนทางศิลปะที่เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของศิลปินให้ไปได้ถึงจุดที่มีคุณสมบัติครบทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแรกเป็นความรู้เชิงเทคนิค คุณค่าต่างๆที่มีอยู่ในเนื้อหาของสื่อพื้นบ้าน และจิตวิญญาณของสื่อพื้นบ้าน เพื่อให้มีช่างชอง ระดับ “ครูชอง” ไว้สืบทอดต่อไป ดังนั้นการเสริมสร้างศักยภาพให้ศิลปินช่างชองได้ไต่ระดับขึ้นไปเป็นช่างชองที่มีคุณภาพก็จะเป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่ช่างชองอีกทางหนึ่ง ในการต่อรองให้การแสดงชองตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและแยบยล โดยกลุ่มเด็กและเยาวชน จะเป็นผู้สืบทอดเพลงชองที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต ซึ่งอาจพัฒนาจากการเป็นผู้รับสารที่ฟังเป็นแล้วจึงค่อยๆ ไต่บันไดปลาโจนทางศิลปะ คือการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความสุนทรีย์ ได้เกิดการซึมซับ จนนำไปสู่การสนใจพัฒนาเป็นช่างชองต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของปริดา นคร (2549, หน้า 8) ที่สนใจศึกษาในมิติของผู้รับสารของสื่อพื้นบ้านหนังตะลุง เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมหนังตะลุงสำหรับกลุ่มผู้รับสารวัยรุ่นที่เป็นตลาดกลุ่มใหม่ในจังหวัดสงขลา ซึ่งผลการศึกษากากรณีเพลงชองในบริบทจังหวัดเชียงราย ได้ขยายข้อค้นพบที่สนับสนุนงานของปริดา โดยพบว่าเด็กและเยาวชน ที่เป็นผู้ชมที่ดูเป็นหรือมีพื้นฐานทางดนตรีพื้นเมือง สามารถพัฒนาไต่ระดับขึ้นไปเป็นช่างชองได้

2.1.3 การขยายผู้สืบทอดกลุ่มใหม่ ได้แก่ กลุ่มครูผู้ชำนาญการด้านดนตรีพื้นเมืองในสถาบันการศึกษาระดับท้องถิ่น เนื่องจากเป็นผู้ที่มีทักษะพื้นฐานทางดนตรีที่ติดอยู่แล้ว มีความรู้ ความเข้าใจในหลักวิชาการ และเห็นคุณค่าให้ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งครูผู้สอนในระบบสถาบันการศึกษา จะมีโอกาสได้สอนและ

ใกล้ชิด จึงจะมีส่วนสำคัญต่อการปลูกฝัง ค่านิยมและทัศนคติที่ดี ซึ่งถ้าครูผู้สอนกลุ่มนี้ ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุน ก็จะเป็นพลังสำคัญต่อการสืบทอดเพลงชองอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

2.2 การเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ที่เกื้อหนุนบทบาทหน้าที่เดิม

เพลงชองมีการปรับตัวขยายเพิ่มบทบาทหน้าที่ให้ยังคงมีความสำคัญและรับใช้ชุมชนมาโดยตลอด ทำให้เห็นว่าเพลงชองแม้จะเอนเอียงการทำหน้าที่ไปตามแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอก ซึ่งอาจมีบทบาทหน้าที่เดิมที่สืบเนื่องมา หรือคลี่คลายการทำหน้าที่ไปแต่ไม่ปรากฏว่ามีหน้าที่ใดสูญหายไป และมีการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ ขึ้นมา แสดงให้เห็นความสามารถในการพลิกมุมหน้าที่บางอย่างที่มีคุณค่าแต่แฝงเร้นไว้ให้กลายเป็นบทบาทหน้าที่ที่สร้างสรรค์ ซึ่งการขยายบทบาทหน้าที่มีส่วนเสริมสร้างรากของสื่อให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถยึดเกาะและยืนหยัดต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงจากภายนอกได้ ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยชิ้นนี้คือในบทบาทหน้าที่ที่มีการปรับเปลี่ยนมาตามยุค โดยยุคชองปะทะสื่อมวลชนนั้น บทบาทระดับบุคคลก็จะเพิ่มบทบาทการเป็นนักโฆษณาและนักประชาสัมพันธ์ รวมทั้งนักการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นให้กับหน่วยงานภาครัฐ และในยุคชองแบบประยุกต์ คือมีบทบาทหน้าที่ใหม่ของศิลปินช่างชองคือการเป็นนักส่งเสริมภาพลักษณ์ รวมถึงการใช้เพลงชองเป็นสื่อท้องถิ่นในการแสดงอัตลักษณ์ล้านนาเพื่อประโยชน์ด้านธุรกิจหรือการท่องเที่ยว และเป็นใช้เป็นกุศโลบายเพื่อป้องกันกลุ่มเสี่ยงในเด็กและเยาวชนเพิ่มเข้ามาอีกด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของศดานันท์ แคนยุกต์ (2552) ที่ศึกษาการสื่อสารกับการสืบทอดและการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านติโปน: ศึกษากรณีชุมชนบ้านไสหมาก ตำบลท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ซึ่งพบว่าเมื่อการติโปนได้ถูกหีบยกให้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัด โดยอาศัยมิติด้านเศรษฐกิจและความทันสมัยมาสนับสนุน จึงมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการประชาสัมพันธ์ ทำให้โปนห่างจากสถาบันศาสนาส่งมามาตรฐาน เพื่อให้โปนกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว การปรับตัวส่งผลต่อกระบวนการสืบทอด ในแง่ความหมายหรือคุณค่าของการติโปนก็ได้ถูก

ปรับเปลี่ยนไป เป็นการริ่ความหมายเดิมออกไปและใส่ความหมายใหม่เพิ่มเข้ามา (redefinition) ทำให้การตีความคงไว้แต่รูปแบบ แต่เกิดความผิดเพี้ยนในเนื้อหา รวมถึงงานของชนิษฐา นิลผึ้ง (2549) ที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อป้อนบ้านเมืองเพชร พบว่าสื่อวัตถุพื้นบ้านอย่างป้อนบ้านสามารถทำหน้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ตัวตนของคนเมืองเพชร หน้าที่ในการฝึกฝนอบรมบ่มเพาะผู้คน หน้าที่ในการธำรงรักษาพุทธศาสนา และหากพิจารณาในมิติของกาลเวลา ยังพบว่าตัวสื่อมีการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ใหม่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวด้านหน้าที่ที่คลี่คลาย อาทิ หน้าที่ในการสร้างอาชีพขึ้นใหม่ซึ่งแตกต่างจากอาชีพเดิม หน้าที่เป็นเครื่องประดับตกแต่งสถานที่ที่นอกเหนือจากวัดและวัง หรือการปรับตัวด้านการเพิ่มบทบาทหน้าที่ใหม่ อาทิ หน้าที่ด้านการท่องเที่ยว หน้าที่เป็นของที่ระลึก หน้าที่เป็นเนื้อหาในหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษา เป็นต้น

ดังนั้นกล่าวได้ว่า บทบาทของสื่อพื้นบ้านมีการปรับเปลี่ยนไปตามความนิยมของยุคสมัย สื่อพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ได้ควรสามารถปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ โดยรักษาบทบาทหน้าที่ที่ต่อเนือง รวมถึงขยายบทบาทหน้าที่ใหม่ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน หรือการมีบทบาทต่อชุมชนที่หลากหลาย (Multi-function) รวมถึงการสร้าง ความหมายเพื่อรับใช้ชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

(Suggestions for future research)

1. การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการ วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้คนในหรือผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนในการจัดการโดยใช้ เพื่อให้คนในชุมชนได้เข้าใจในคุณค่า ความหมาย เกิดความรัก ความหวงแหนและความภาคภูมิใจ ในวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนและร่วมกันสืบทอดให้ยั่งยืนสืบไป

2. การศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพเครือข่าย การสื่อสารและบทบาทของบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกในการส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้าน เนื่องจากบุคคลที่เกี่ยวข้องจะมีส่วนสำคัญต่อการผลักดัน การให้ความรู้เชิงวิชาการ การประสานความรู้ทางวิชาการสู่การปฏิบัติ การบริหารจัดการ และการ

เผยแพร่สนับสนุน ศิลปินเพลงขอให้มีที่ยืนในสังคมอย่างมีอัตลักษณ์ศักดิ์ศรีและภาคภูมิใจ

3. การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมเป็นระบบเกี่ยวกับเนื้อหาสื่อเพลงขอ โดยการจัดระบบบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งการรวบรวมอย่างมีระบบระเบียบ จะช่วยรักษาเนื้อหาให้คงอยู่ ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าและนำมาสืบทอดอย่างสร้างสรรค์ต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

1. ควรสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงโดยสอดแทรกเนื้อหาใหม่ๆ ที่ทันสมัย โดยเฉพาะสื่อพื้นบ้านที่มีแก่นทางด้านภาษาท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ ควรอนุรักษ์ไว้ แต่จำเป็นต้องปรับให้เหมาะสม ควรแทรกภาษาที่เข้าใจง่าย และอาจมีมุขตลกให้เป็นที่สนใจและน่าติดตาม

2. ควรมีบรรจุให้มีการเรียนการสอนแบบบูรณาการในรายวิชาเรียน หรือเสริมหลักสูตรการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะหลักสูตรของท้องถิ่น ให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจในคุณค่าและความหมายของเพลงขออย่างลุ่มลึก เพื่อประโยชน์ในการสร้างตลาดผู้ชมที่มีคุณภาพในอนาคต เป็นการสืบทอดคนรุ่นหลังที่จะเป็นผู้ชมที่ดูเป็น (smart audience) และอาจขยับได้บันไดปลาโจนทางศิลปะในการเป็นศิลปินช่างขอต่อไป

3. ควรมีการขยายช่องทางการสื่อสาร โดยการเผยแพร่ผ่านสื่อสมัยใหม่ หรือพื้นที่สาธารณะ เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพในการสื่อสารไปยังผู้รับสารได้อย่างกว้างขวางและเข้าถึง แต่ควรมีรูปแบบการนำเสนอที่กระชับ น่าสนใจ ขวนติดตามในเวลาที่เหมาะสม เพื่อสร้างและขยายฐานสู่กลุ่มผู้ชมรุ่นใหม่

4. ควรมีการฟื้นฟูช่องทาง/วาระ/โอกาส แม้ช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่จะมีความสำคัญ แต่ควรฟื้นฟูช่องทางเดิม ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีตามเทศกาล งานมงคล งานกิจกรรมพิเศษของทางหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

5. ควรคำนึงถึงหลักสิทธิเจ้าของวัฒนธรรม ในการนำสื่อพื้นบ้านไปใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารด้วยวัตถุประสงค์ใดก็ตามของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารเพื่อการพัฒนา การรณรงค์เผยแพร่ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์

หรือการส่งเสริมภาพลักษณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ยังคง
อัตลักษณ์ ความหมายและคุณค่า และรักษาความเป็น
สมบัติร่วมของชุมชน

6. ควรมีการทำงานร่วมกันระหว่างคนใน
ชุมชนกับคนนอกชุมชน ให้ความรู้ในเชิงวิชาการ
เพื่อให้การสืบทอดมรดกทางที่ชัดเจนขึ้น

7. การสืบทอดวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภท
สื่อการแสดงที่มีความเกี่ยวข้องกับสื่อวัตถุ หรือ
สื่อประเพณี/พิธีกรรม ให้ดำรงอยู่อย่างมีอัตลักษณ์
ควรต้องคำนึงถึงการสืบทอดองค์ประกอบสำคัญอื่น
ที่เกี่ยวข้องด้วย

บทสังเคราะห์: แนวคิดใหม่ที่ค้นพบ

ข้อค้นพบใหม่ ที่ได้จากการศึกษานำมาขยาย
ผลวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงการสร้างทฤษฎีจากฐานราก
(Grounded Theory) โดยแนวคิดสำหรับอธิบายผล
ที่ได้จากการวิจัย ได้แก่ แนวคิด “สื่อการแสดง
ประเภทเพลงซอ” ที่มีลักษณะแบบจำลองคล้าย
“ต้นกระบองเพชร” ซึ่งแบบจำลองต้นกระบองเพชร
มีที่มาจากเปรียบเทียบปรากฏการณ์ในโลกาภิวัตน์สื่อ
ที่สื่อมวลชน (Mass Media) และสื่อสมัยใหม่ (New
Media) เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตผู้คนมากขึ้น
โดยสื่อเล็กๆ อย่างสื่อพื้นบ้านต้องเผชิญกับความ
ท้าทายที่จะอยู่รอด ซึ่งสื่อพื้นบ้านที่ไม่สามารถยืนหยัด
หรือปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ได้ก็จะสูญหายไป
แต่ที่น่าสนใจคือ สื่อพื้นบ้านเพลงซอ ยังคงสามารถ
ดำรงอยู่ โดยเปรียบเทียบปรับตัวของเพลงซอเสมือน
การปรับตัวของต้นกระบองเพชร เนื่องจาก
กระบองเพชร เป็นพืชชนิดหนึ่งที่สามารถปรับตัวให้
ดำรงชีวิตอยู่ได้ ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่แปรปรวน
ทั้งนี้ลักษณะต้นกระบองเพชรจะเก็บน้ำไว้ในลำต้น
เพื่อใช้ตลอดระยะเวลาแห้งแล้งที่ยาวนาน จึงสามารถ
อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยได้ เป็นการรู้จัก
ปรับตัวเพื่อดำรงชีวิต หรือการปรับเปลี่ยนใบให้เป็น
หนาม เพื่อป้องกันตัวเองจากสัตว์กินพืช และลดการ
คายน้ำ รวมถึงการเป็นไม้ประดับได้อีกด้วย
เปรียบเสมือนเพลงซอ ซึ่งเป็นสื่อวัฒนธรรมประจำ
ท้องถิ่นที่ต้องพยายามยืนหยัดอยู่ในพื้นที่ของตน
แม้จะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมของกระแสโลกาภิวัตน์
ที่เขี้ยวกราก แต่ก็สามารถปรับสภาพตัวเองให้ดำรง
อยู่ได้ และสร้างคุณลักษณะใหม่ๆ เป็นการปรับ

ประยุกต์ในการต่อรองเพื่อความอยู่รอด ซึ่งข้อค้นพบ
คุณลักษณะของแนวคิดสื่อการแสดงประเภทเพลงซอ
ที่แตกต่างจากสื่อการแสดงพื้นบ้านประเภทอื่นๆ
มีดังนี้

1. เพลงซอมีรูปแบบการแสดงสองมิติทั้งทาง
โลกและทางธรรม

2. เพลงซอมีการแสดงบทบาทหน้าที่เฉพาะที่
สื่อประเภทอื่นไม่อาจทดแทนได้

3. เพลงซอมีการนำเสนอเนื้อหาที่เชื่อมโยงวิถี
ชีวิตคนล้านนา

4. เพลงซอมีศักยภาพการปรับตัวของช่างซอที่
มีค่อนข้างสูง และถือได้ว่าเป็นลักษณะโดดเด่นที่ทำให้
เพลงซอสามารถปรับตัวฝ่าวิกฤตกระแสโลกาภิวัตน์สื่อ
มาได้จนถึงปัจจุบัน

5. เพลงซอเป็นสื่อที่มีความยืดหยุ่นสูงทั้งด้าน
ผู้ส่งสาร หรือช่างซอ

6. เพลงซอมีความเป็นสื่อขนาดกลาง
เนื่องจากเป็นที่รู้จักในขอบเขตบริบทภาคเหนือ
ตอนบนที่ใช้ภาษาคำเมือง สามารถทำหน้าที่รับใช้วิถี
ชุมชนได้ โดยมีความพยายามรักษาบทบาทหน้าที่เดิม
และเพิ่มเติมหน้าที่ใหม่ให้เหมาะสมกับบรรณนิยมของ
ผู้ชมตามยุคสมัย

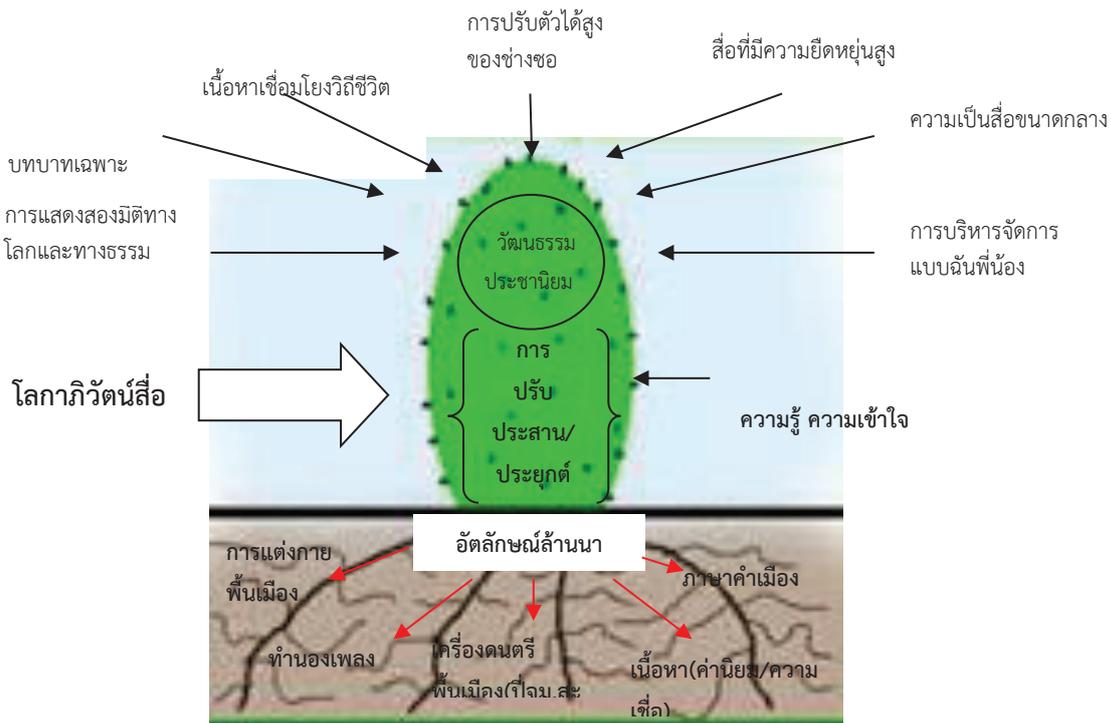
7. เพลงซอมีการบริหารจัดการแบบฉันทมิตร
ด้วยความเป็นสังคมในท้องถิ่น และส่วนใหญ่ช่างซอ
มาจากสายสัมพันธ์เครือช่อเดียวกัน ทำให้กลุ่มช่างซอมี
ลักษณะอยู่กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย สามารถ
ช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้

ดังนั้นหากเปรียบเทียบแนวคิด สื่อการแสดงประเภท
เพลงซอ ตามแบบจำลอง ต้นกระบองเพชร จะพบว่า
การที่สามารถยืนหยัดอยู่มาได้ตั้งแต่อดีตจนถึง
ปัจจุบัน เนื่องจากผ่านการปรับตัวโดยมี “ราก”
ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ล้านนา ยึดโยงอยู่ แต่เมื่อต้องเผชิญ
กับกระแสโลกาภิวัตน์สื่ออื่นนั้น พบว่าเพลงซอได้เลือก
วิธีต่อรองโดยการปรับตัวแบบปรับประสาน
(Hybridization) เพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่าง
ผสมผสาน ซึ่งการปรับประสานนี้เปรียบดั่ง น้ำหล่อเลี้ยง
“ลำต้น” ที่เชื่อมระหว่างการส่งต่ออัตลักษณ์
ผ่านกระบวนการปรับตัวไปเป็น ดอก ผล ใบ โดยการ
จะทำให้ลำต้นแข็งแรง สามารถต้านทานแรงปะทะ
จากภายนอกได้นั้น จำเป็นต้องสร้างเปลือก
เพื่อห่อหุ้มป้องกันตนเองนั่นคือการเติมความรู้

ความเข้าใจเสริมเข้าไป โดยส่วนแตกเป็นดอก ใบ ผล นั้น หากปล่อยให้สื่อการแสดงประเภทเพลงขอ ตาม ฤดูกาลรรม การจะให้สื่อพื้นบ้านเติบโต แผ่กิ่งก้านสาขา ในยุคที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยนี้ คงเป็นไปได้ยาก ซึ่งผลการวิจัย จึงได้เสนอข้อค้นพบสำคัญ ในการดำรงอยู่ท่ามกลางกระแส โลกาภิวัตน์สื่อที่ เชี่ยวกรากที่เปรียบเสมือนการเติมความแหลมคม ให้กับ “หนาม” ของต้นกระบองเพชร เพื่อช่วย

ป้องกันตนเองจากการคุกคามภายนอก ซึ่งได้แนวทางการปรับตัวในลักษณะสำคัญ ประกอบด้วย การแสดงที่สามารถขัดแย้งกันสองด้าน การรักษาทบพาท หน้าทีเฉพาะ การมีเนื้อหาที่เชื่อมโยงสองมิติ การปรับตัวได้สูงของช่างขอ การเป็นสื่อที่มีความยืดหยุ่นสูง ความเป็นสื่อขนาดกลาง และการบริหารจัดการ แบบฉันทพี่น้อง ซึ่งสามารถสรุปได้ดังภาพ 2

ภาพ 2 แบบจำลองการปรับตัวตามแนวคิด “ต้นกระบองเพชร” “สื่อการแสดงประเภทเพลงขอ” จังหวัดเชียงราย

บรรณานุกรม (Bibliography)

- กรพินท์ สุนทรนนท์. (2551). **ศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการคณะนอรา.**วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- กาญจนา แก้วเทพ, เจริญชัย อิศรเดช และสุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์. (2549). **ปฐมบทแห่งองค์ความรู้เรื่องสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุข.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ, ปิยะพร อินเจริญ, อุดุลย์ ดวงดีวีรัตน์, และอัญชณี ไชยวุฒิ. (2549). **เริ่มคิดใหม่ สู้ทำใหม่กับสื่อพื้นบ้านเพื่องานสร้างเสริมสุขภาพ.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ, พระณรงค์ ขตติโย, พระมหาบุญช่วย สิรินธโร, ภัสวาลี นิติเกษตรสุนทร, และสมสุข หินวิมาน. (2549). **สื่อพื้นบ้านแข็งแกร่ง สุขภาวะชุมชนเข้มแข็ง.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ, สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์ และทิพย์พฐุ ฤกษ์สุนทร. (2554). **สื่อพื้นบ้านศึกษาในสายตานิเทศศาสตร์.** กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ชนิษฐา นิลผึ้ง. (2549). **การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีปุนปั้นจังหวัดเพชรบุรี.** วิทยานิพนธ์ วศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

- ชุมเดช เดชภิมล. (2531). การศึกษาสื่อพื้นบ้าน “หนังประโมทัย” ในจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาสารคาม.
- ดำริห์ การควรวคิด. (2551). การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดบ้านดอน ตำบลเชิงเนิน อำเภอเมืองระยอง. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ทิพย์พู่ ฤกษ์สุนทร. (2552). การวิเคราะห์การปรับตัวของสื่อพื้นบ้าน: กรณีศึกษาเพลงโคราช จังหวัด นครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ วศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- นิธิมา ชูเมือง. (2544). การปรับตัวของสื่อพื้นบ้านโนราในสังคมไทย. วิทยานิพนธ์ นศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ประยูทธ วรรณอุดมและมงคล คำดวง. (2548). ศักยภาพและกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นแบบ สาระบันเทิงของหมอลำ. ใน กาญจนา แก้วเทพ (บรรณาธิการ). สื่อพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาภาพรวมจาก งานวิจัย (หน้า 120-140). กรุงเทพฯ: ซีโน ดีไซน์.
- ปรีดา นัคร. (2549). แนวทางการส่งเสริมหนังตะลุงสำหรับกลุ่มผู้รับสารวัยรุ่นในจังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ วศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- พิพัฒน์พงศ์ มาศิริ. (2549). ป็อดฆ้อง วงปีพาทย์ล้านนาในบริบทสังคมเชียงใหม่ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม., มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, เชียงราย.
- จรเรศ ณรงค์ราช. (2548). สื่อมวลชนกับการเปลี่ยนแปลงของสื่อพื้นบ้านหนังตะลุง. วิทยานิพนธ์ นศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ลัดดา จิตตศุตตานนท์. (2552). การวิเคราะห์การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และสืบทอดประเพณี บุญอาอินทขิล. ปริญญาานิพนธ์ ปร.ด., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ศดานันท์ แคนยุกต์. (2552). การสื่อสารกับการสืบทอดและการปรับตัวของสื่อพื้นบ้านตีโพน: ศึกษากรณี ชุมชนบ้านไสหมาก ต.ท่าแค อ.เมือง จ.พัทลุง. วิทยานิพนธ์ นศ.ม., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- สมฤทธิ์ ลือชัย. (2534). ความตระหนักของช่างชอโนบตบาทนักร้องสื่อสารเพื่อการพัฒนา. วิทยานิพนธ์ วศ.ม., มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- สุชาดา พงศ์กิตติวิบูลย์. (2551). การสืบทอดสื่อพื้นบ้านเท่งต๊ก จ.จันทบุรี เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ ชุมชน. ปริญญาานิพนธ์ นศ.ด., จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

Translated Thai References

- Chumdeach Deachphimol. (1988). Folk Media Study “Nangphamothai” at Roi Et Province. Master Thesis, M.A., Srinakharinwirot University, Mahasarakham Province.
- Damri Karnkurnkid. (2008). Participatory of Culture Network and Community for Cultural Management. A case study of “Nang Yai” Baan Don, Cheungneun Muang, Rayong Province. Bangkok: Department of Cultural Promotion.
- Kanchana Keawthep, Phiyaporn Inchareun, Adul Duangdeetaweerat and Aunchanee Chaiwut. (2006). New thoughts to New Actions with Local Media for Happiness Promotion. Bangkok: Thammasart University Press.
- Kanchana Kaewthep, PhraNarong Khattiyao, Phramaha Boonchuay Sirintharo, Phatsawalee Nithikhasatsoontorn and Somsuk Hinviman. (2006). Enhancing Local Media in the Strengthening of Community Happiness. Bangkok: Thammasart University Press.
- Kanchana Kaewthep, Suchada Pongkitiwiboon, Thippatu Krissuntorn. (2011). Folk Media Study through the Eye of Communication Arts. Bangkok: Phappim.

- Kanchana Kaewthep, Thienchai Isadatch and Suchada Pongkitiwiboon. (2006). **Knowledge Foundations in Local Media for Happiness Communication**. Bangkok: Thammasat University Press.
- Khanitta Ninpoung. (2006). **The Analysis of Folk Media Role: Case Study of “Boonban” Phetchaburi Province**. Master Thesis, M.Eng, Thammasat University, Bangkok.
- Korapin Soontranon. (2008). **Art and Science for Nora Management**. Master Thesis, M.A., Thammasat University, Bangkok.
- Ladda Jiddasuddanon. (2009). **The Cultural Communication Analysis for Preservation and Transmission of “INTHAKIN” Local Tradition**. Doctoral dissertation, Ph.D., Thammasat University, Bangkok.
- Nithima Chumuang. (2001). **The Adaptation of “Nora” folk Media in Thai society**. Master Thesis, M.A., Chulalongkorn University, Bangkok.
- Phayut Wannaudom and (2004). **The Potentiality and Communication Strategy for Rural Development with “Morlum” Edutainment**. In Kanchana Kaewthep (Ed.), *Local media to develop an overview of the research* (pp. 120-140). Bangkok: SEENO design.
- Phipatpong Masiri. (2006). **“PODKONG” Lanna Gamelan Orchestra in Present Day Chiang Mai Context**. Master Thesis, M.A., Thammasat University, Bangkok.
- Preeda Nakare. (2006). **Guidelines to Promote “Nang tha lung” for Teenagers in Song-Khla Province**. Master Thesis, M.Eng, Thammasat University, Bangkok.
- Rojarate Narongratch. (2005). **Mass Media for Adaptation of Folk Media “Nang Ta Lung”**. Master Thesis, M.A., Chulalongkorn University, Bangkok.
- Shadanan Canyuke. (2009). **Communication Inheritance and Adaptation of Folk Media “TEE PHON”**: Case study of Ban Sai Maak, Tambol Thakae, Muang District, Phatthalung Province. Master Thesis, M.A., Chulalongkorn University, Bangkok.
- Somriti Leouchai. (1991). **The Awareness of Sor Folk Song player in the Role of Development Communicator**. Master Thesis, M.Eng, Thammasat University, Bangkok.
- Suchada Pongkitiwiboon. (2008). **Folk Media Inheritance of TENG-TUK, Chantaburi Province to empower the community**. Doctoral dissertation, D.C.A., Chulalongkorn University, Bangkok.
- Thippatu Krissuntorn. (2009). **The Analysis of Folk Media Adaptation: Case Study of Korat Songs Nakornrachasrima Province**. Master Thesis, M.Eng, Thammasat University, Bangkok.